

۴۰ اصل و چند نکته

ویژگی‌ها و اصول فرایند یاددهی - یادگیری در اسناد تحولی جدید

اشاره

آیا با خود اندیشیده‌اید که به کارگیری کدام یک از ویژگی‌های تدریس، یادگیری دانش‌آموزان را معنی‌دار و پایدار می‌کند؟ اگر قرار باشد به‌عنوان یک معلم فکور و پژوهشگر، ویژگی‌های تدریس خود را فهرست نمایید، کدام ویژگی‌ها را مد نظر قرار می‌دهید؟ برای برشمردن ویژگی‌ها و اصول تدریس اثربخش در فرایند یاددهی - یادگیری باید به این سؤال پاسخ دهیم که اساساً دانش‌آموزان با توجه به ویژگی‌های فکری، فطری، عاطفی، اعتقادی و اجتماعی‌شان چه گونه بهتر یاد می‌گیرند؟ آیا آن‌ها صرفاً با ارائه‌ی مطالب به‌صورت مستقیم یاد می‌گیرند، یا این که زمینه‌های یادگیری را در وجود خود دارند و ما باید زمینه‌ها را شکوفا و هدایت کنیم؟

با تأمل در فرایند تحول شناختی دانش‌آموزان درمی‌یابیم که آن‌ها اساساً بر مبنای تحول تدریجی فکر خود، تمایل نشان می‌دهند که با محیط ارتباط برقرار کنند و تا خود کشف نکنند، قانع نمی‌شوند. لذا یکی از ویژگی‌های مورد توجه در فرایند یاددهی - یادگیری محور تفکر به‌همراه جلوه‌های مختلف آن است (حل مسئله، تفکر منطقی، حل خلاقانه‌ی مسئله یا تفکر خلاق، تفکر سیستمی، تجربه و تحقیق، ارزیابی، قضاوت، پژوهیدن و...) بنابراین، تعدادی از اصول به تفکر و ابعاد آن مربوط می‌شود. علاوه بر تفکر گرایش‌های فطری، نیازها، علایق و سبک‌های یادگیری محیط‌های متنوع و ده‌ها مورد دیگر نیز در این فرایند تأثیرگذارند و می‌تواند هر یک از آن‌ها به‌عنوان یک اصل در این فرایند مطرح شود. لذا در مجموع با تحلیل ابعاد مختلف دانش‌آموزان به‌عنوان عنصر یادگیرنده، نقش آموزشی و تربیتی معلم، نقش محیط متنوع و عوامل دیگر، ۴۰ ویژگی و اصل به‌عنوان مؤلفه‌های مؤثر در فرایند یاددهی - یادگیری در نظر گرفته شده است. این مقاله را که بخش دوم از یادداشت‌های مؤلف در زمینه‌ی ارتقای کیفیت تدریس و ارزش‌یابی مبتنی بر اسناد تحولی وزارت آموزش و پرورش است، در ادامه می‌خوانید.

ویژگی‌ها و اصول

۷. اصل تقویت مهارت‌های شناختی (درک و فهم، تجزیه و تحلیل، استدلال، از طریق مشاهده، تمرین و...)
۸. اصل تقویت مهارت‌های فراشناختی (برنامه‌ریزی، هدایت، کنترل و...)
۹. اصل کمک به کیفیت مهارت‌های ارتباطی بین دانش‌آموزان (گوش دادن، گفت‌وگو و...)
۱۰. اصل تعامل و کار گروهی برای هم‌افزایی و یادگیری خلاق و افزایش همکاری (زمینه‌سازی برای گفت‌وگو، مباحثه و کارهای گروهی در کلاس و...)
۱۱. اصل متناسب‌سازی فرایند تدریس با توانایی‌های دانش‌آموزان (ذهنی، جسمی، نیازها، علایق و سبک‌های یادگیری)
۱۲. اصل توجه به تفاوت‌های فردی (مقایسه هر فرد با خودش)

۱. اصل فعال‌سازی تفکر دانش‌آموزان (از طریق طرح سؤال‌های مناسب و...)
۲. اصل به کارگیری مهارت‌های پژوهشی از سوی دانش‌آموزان (زمینه‌سازی برای کاوشگری و جست‌وجوگری دانش‌آموزان)
۳. اصل فعالیت، کار، تمرین و عمل مستمر دانش‌آموزان (از فعالیت تمرینی تا واقعی و فعالیت‌های مناسب دانش‌آموز)
۴. اصل تقویت خودباوری و ایمان به خدا (باور به خود و در عین حال توجه به قدرت خداوند)
۵. اصل کمک به دانش‌آموزان در خودپالایی نفس برای درک حقایق، عزت نفس، اعتماد به نفس و خیرخواهی (این اصل بیانگر رشد اخلاقی دانش‌آموزان است)
۶. اصل تقویت نگرش دانش‌آموزان به توکل و امید به هدایت

۱۳. هوش ریاضی، کلامی، موسیقی، جنبشی، درون فردی، میان فردی (تشخیصی)؛

۱۴. اصل توجه به پیش دانسته‌ها و ارزش‌یابی مناسب آن (ارزش‌یابی تشخیصی)؛

۲۵. اصل به کارگیری انواع هوش از سوی دانش‌آموزان در یادگیری دروس مختلف (مانند هوش موسیقی در یادگیری ریاضی)؛

۱۵. اصل افزایش انگیزه‌ی درونی (انگیزه به‌عنوان عامل اصلی یادگیری)؛

۲۶. اصل زمینه‌سازی برای طرح سؤال از سوی دانش‌آموزان (سؤال محوری در تکمیل پاسخ‌محوری)؛

۱۶. اصل برقراری ارتباط با بافت و موقعیت‌های اجتماعی و طبیعی دانش‌آموزان (یادگیری مبتنی بر موقعیت)؛

۲۷. اصل کمک به رشد تفکر سیستمی در دانش‌آموزان (نگرش سیستمی در جامعه‌ی امروزی بسیار مهم است لذا زمینه‌ی آن باید از کلاس‌ها شروع شود)؛

۱۷. اصل بهره‌گیری از محیط متنوع در یادگیری (گردش علمی، حیاط مدرسه، مسجد و...)

۲۸. اصل شادی و هیجانات مثبت در فضای کلاس (هوش هیجانی و این‌که تفکر مثبت و شادی زمینه‌ی یادگیری را بهتر فراهم می‌کند)؛

۱۸. اصل ایجاد موقعیت برای چالش فکری (طرح سؤال‌های مناسب و ایجاد زمینه برای کارهای آزمایشگاهی و ساخت وسایل و...)

۲۹. اصل اخلاقی و نقش الگویی معلم (معلم در همه‌ی ابعاد باید الگو باشد)؛

۱۹. اصل بهره‌گیری از فناوری‌های آموزشی (استفاده از وسایل ساده تا وسایل نوین مانند رایانه در کلاس)؛

۳۰. اصل هدایت‌گری و تسهیل‌گری معلم (معلم ارائه‌دهنده‌ی زندگی و زمینه‌سازی برای بیان مثال‌ها و نمونه‌ی واقعی از زندگی)؛

۲۰. اصل ارتباط دادن مطالب با واقعیت‌های زندگی (مدرسه‌ی شده در کلاس دقیق و علمی باشد)؛

۳۱. اصل تکوین و تعالی هویت دانش‌آموزان (هویت اسلامی، انقلابی و ملی و این‌که تربیت هویت در ابعاد مختلف مدنظر است)؛

۲۱. اصل بهره‌گیری از آخرین یافته‌های علمی (مطالب ارائه شده در کلاس دقیق و علمی باشد)؛

۳۲. اصل چالش خلاق و تضاد مثبت در کیفیت یادگیری (اختلاف سلیقه و برداشت در یک زمینه عادی است)؛

۲۲. اصل گسترش تفکر انتقادی (نقد) در دانش‌آموزان (زمینه‌سازی برای نقد و ارزیابی مسائل در کلاس)؛

۳۳. اصل بهره‌گیری از تنوع روش، به‌ویژه روش‌های فعال و خلاق (مانند بارش فکری و...)

۲۳. اصل تولید مفهوم (مفهوم‌سازی) و تولید دانش از سوی دانش‌آموزان (اساساً دانش و یادگیری ساختنی است)؛

۳۴. اصل تقویت مهارت تصمیم‌گیری و به‌طور کلی مهارت‌های زندگی (توانایی تصمیم‌گیری مهم است؛ بنابراین، دانش‌آموزان باید در

۲۴. اصل شکوفایی استعدادها و انواع هوش‌های دانش‌آموزان

و... دست یابند.

۲. چه‌گونه‌ی مدیریت این اصول در فرایند یاددهی-یادگیری

در فرایند تدریس، به‌جای ارائه‌ی مطالب به‌صورت مستقیم، باید زمینه‌ی فعال‌سازی تفکر فراهم گردد. این زمینه‌سازی از طریق طرح سؤال، نشان دادن فیلم، خواندن یک داستان، خواندن یک شعر، انجام دادن آزمایش و... فراهم می‌شود.

هم‌زمان با آماده‌سازی تفکر، دانش‌آموزان از نظر عاطفی نیز عملاً خود را با فرایند کلاس همراه می‌کنند و از پیوند و آمادگی تفکر و عواطف، انگیزه‌ی یادگیری نیز افزایش می‌یابند.

به دنبال درگیر شدن فکر دانش‌آموزان با موضوع درس، هدایت می‌شود تا از طریق مهارت‌های پژوهش به کاوشگری بپردازند (مشاهده، جمع‌آوری اطلاعات، بحث و گفت‌وگو، آزمایش، فرضیه و...).

پیشنهاد می‌شود در این مرحله آن‌ها را به‌سوی تعامل و انجام دادن فعالیت‌ها به‌صورت گروهی هدایت کنیم.

ارزش‌یابی از طریق مشاهده، پرسیدن به همراه تشویق و افزایش انگیزه در خودباوری و... در این مراحل تا انتهای تدریس ادامه دارد. پس از فعالیت‌ها آن‌ها باید بتوانند نظرات و برداشت‌های خود را به‌صورت فردی یا گروهی در کلاس مطرح کنند. در ادامه، معلم با توضیح بیشتر، نکات اصلی را مطرح و پیوند آن‌ها را با زمینه‌های اجتماعی، طبیعی و ماورای طبیعی برقرار می‌کند.

در انتها نیز با ارزیابی دقیق‌تر از یادگیری زمینه را برای تولید دانش فراهم می‌آورد و متناسب با شرایط و موضوع، تکالیف مناسب را به دانش‌آموزان ارائه می‌دهد.

کلاس آن را تمرین کنند)؛

۳۵. اصل تشویق (تحسین به موقع و مناسب)؛

۳۶. اصل ارزش‌یابی فرایندی (نحوه‌ی یادگیری به‌طور مستمر بررسی می‌شود)؛

۳۷. اصل تکالیف تمرینی، تثبیتی و توسعه‌ای (انواع تکالیف مانند مشق داده تا پژوهش و ساختن چیزها)؛

۳۸. اصل خودیادگیری، پالایش اطلاعات و مدیریت دانش (کمک به این‌که خودشان مدیر یادگیری خود شوند)؛

۳۹. اصل خودارزیابی در یادگیری و تقویت حس محاسبه و مراقبه‌ی خود (تمرین خودارزیابی برای تمرین خودارزیابی در مقابل خداوند)؛

۴۰. اصل ارتباط آموزش با موقعیت‌های اصیل و واقعی (دیدن اجسام و... در محیط طبیعی).

تجزیه و تحلیل اصول ذکر شده

۱. اهمیت تفکر در یادگیری

شناخت از طریق حواس، خیال، فکر، عقل، شهود و مکاشفه (قلب) حاصل می‌شود و در این میان تفکر و تعقل نقشی اساسی در شناخت حقیقت هستی و... دارد (سند برنامه‌ی درسی ملی، ۱۳۹۱: ص ۱۸).

براین اساس می‌توان بیان داشت آن‌چه از طریق عمل ذهنی روی اطلاعات دریافت شده و اندوخته‌های قبلی برای تبدیل مجهول به معلوم و دست‌یابی به نتیجه صورت می‌گیرد، تفکر است. به عبارت دیگر، می‌توان گفت که تجزیه و تحلیل و ربط دادن قضایا و سنجش و قضاوت یافته‌ها براساس معیار، تعقل نامیده می‌شود. ترکیب تفکر و تعقل در عرصه‌ی نظر و عمل حکمت است (همان).

صلاحیت‌ها و مهارت‌های مورد تأکید در پرورش تفکر و تعقل عبارت‌اند از:

تخیل، حل مسئله، تفکر انتقادی، ابداع و خلاقیت، تفکر سیستمی، پرسشگری، کاوشگری، هدایت مشاهدات، تحلیل قضاوت براساس شواهد، تصمیم‌گیری، قضاوت براساس نظام معیار، تأمل در خود، خودارزیابی (همان).

زمینه‌ی تفکر به‌صورت عام در همه‌ی افراد انسان وجود دارد و یک جنبه از فطرت انسان است که آموزش و پرورش عهده‌دار شکوفایی، صحت و سقم و سهولت بخشیدن به آن است. لذا در دوره‌ی ابتدایی انتظار می‌رود که دانش‌آموزان در فرایند یاددهی-یادگیری و در قالب دروس مختلف به توانایی استنباط، استدلال، پژوهش، خلق روش‌های جدید، نقد و بررسی، قضاوت در مورد عملکرد یادگیری خود و دیگران